

Список условных сокращений:

1. (М.А., Кар.), (М.А., Драч.) – Алексеев М. Н. Карюха. Драчуны. Диалогия / М. Н. Алексеев. – М. : Худож. лит., 1985. – 287 с.
2. (В.А., Избр.) – Астафьев В. Печальный детектив : повести, роман, рассказ / В. Астафьев. – Кишинев : Лит. артистикэ, 1988. – 670, [1] с.
3. (К.П., I) – Паустовский К. Собрание сочинений : в 9 т. / К. Паустовский. – М. : Худож. лит., 1981. – Т. 1 : Романы и повести. – 623 с.
4. (В.Ш., Избр.) – Шукшин В. Я пришел дать вам волю : романы, повести, рассказы / В. Шукшин. – Кишинев : Лит. артистикэ, 1984. – 639 с.

Источники и литература:

1. Русская грамматика : в 2 т. / редкол.; Н. Ю. Шведова и др.; АН СССР, Ин-т русск. яз. – М. : Наука, 1980. – Т. 2. – 710 с.
2. Сидоренко Е. Н. Функциональные особенности вопросительных местоимений (в сравнении с функциональными особенностями морфологически соотносительных знаменательных частей речи) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 660 «Русский язык» / Е. Н. Сидоренко. – Ростов н / Д., 1972. – 24 с.
3. Сидоренко Е. Н. Категория уточнения в современной лингвистике и школьном синтаксисе / Е. Н. Сидоренко // Проблемы преподавания синтаксиса в школе : сб. ст. / под ред. В. В. Бабайцевой. – М. : НИИ школ МП РСФСР, 1976. – С. 139-144.
4. Сидоренко Е. Н. Материалы по морфологии современного русского языка : учеб. пособие / Е. Н. Сидоренко. – Симферополь : СГУ, 1978. – Ч. 1 : Именные части речи. – 112 с.
5. Сидоренко Е. Н. Очерки по теории местоимений современного русского языка / Е. Н. Сидоренко. – К., Одесса : Лыбидь, 1990. – 148 с.
6. Фунтова Т. Б. Логіко-синтаксична категорія уточнення в сучасній російській мові (семантика, засоби вираження) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.02 «Російська мова» / Т. Б. Фунтова. – Симферополь, 2002. – 20 с.

Лебедева Т.М.**УДК 811.161.2'373.7****РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ САКРАЛЬНОГО В СЕМАНТИЧНІЙ СТРУКТУРІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З КОМПОНЕНТОМ *СОНЦЕ***

Постановка проблеми. Генетичний код, що формував менталітет українського етносу, його духовний досвід, репрезентують сакральні концепти. Сакралізацію (від лат. *sacer* – священний, святий, присвячений божеству, непорушний, священний обряд, річ, дійство, жертва) трактують як надання предметам, явищам, діям, людській свідомості надприродного значення, внаслідок чого вони виводяться за межі «природних зв'язків», потрапляють у позицію виняткової ваги, цінності і на цій підставі вимагають благоговійного ставлення до себе [8: 236]. В україністиці сакральну лексику досліджують Т. Вільчинська, Л. Гнатюк, П. Мацьків, М. Скаб, Л. Струганець, О. Федик.

Фразеологічний аспект концептуалізації сакральної сфери поданий у роботах М. Жуйкової, А. Коваль, Л. Савченко, М. Скаб. Зауважимо, що формою інтерпретації культурного в мові є не тлумачення, а лінгвокультурологічний коментар, який не збігається з етимологічним [11: 288]. Його завдання полягає в «спробі визначити умови формування культурного конструкта на матеріалі фразеології й коментування ФО як цитат» [6: 132-133].

Реалізація сакрального в семантичній структурі ФО з компонентом *сонце* – мета пропонованої роботи. Поставлена мета зумовила розв'язання таких **завдань**: виявити й систематизувати ФО з компонентом *сонце* як відображення найвагоміших дохристиянських та християнських уявлень про святість, божественність і довести, що у фразеологічному фонді мови надійно зберігається духовна спадщина народу, зокрема, фіксується міфолого-релігійна сакральна інформація.

Наші предки особливим ореолом слави оточили «царя неба» – сонце [7: 241]. За твердженням С.П. Плачинди, воно є найулюбленішим і найпопулярнішим образом давньоукраїнської міфології, предмет найбільшого поклоніння давніх українців [10: 215]. Пращури вважали сонце найголовнішою світотворчою силою, яка давала світло, тепло, життя всьому живому. «...Сонце пресвятеє На землю радість принесло І людям, і землі, моєї Туги-нудьги не розвело. Святий, огненний господине..» – через віки до нас долинули слова молитви, мольби, заклинання, звернені до сонця – святині для кожного слов'янина-язичника, невід'ємною основою його життя. Споконвіку людина розуміла, що сонце становить собою головний рушій і джерело життя на землі: воно дає тепло й світло, без нього приходять ніч і зима, а за ними й смерть. «Божественний» образ сонця зберегли колядки: *Сонце – жінка, місяць – чоловік, зорі – діти*, народні пісні: *Сонечко ясне, ти святе, ти прекрасне*. Відгомонію поклоніння сонцю є народні вислови: *Досить (буде) одного сонця на небі; сонце на всіх однаково світить; сонце – батько, а місяць – вітчм; перед богом Сонцем судиться й царця*. У народі створено чимало влучних прислів'їв та приказок, у яких *денне світло* асоціюється з джерелом життя, тепла: *Навіщо мені золото – світило б сонечко; засвітить сонце і в наше віконце; на сонці тепло, а біля матері добре*.

Сам Господь Бог, як джерело будь-якого світла, блага, блаженства, образно називається в Святому Письмі сонцем [Книга Псалмів 83:12]. Він просвіщає людину, очищає, зміцнює, оживляє, зігріває й робить здатним до благої справи. Для вірян Господь Бог, Христос є втіленням Сонця-Правди, Сонця-Знання, Сонця-Справедливості і Сонця-Милосердя. Крім того воно символізує й слово Боже. Зіставляється роль

сонця у світі природи: подавця світла, тепла, життя, родючості, і слова Божого, наділеного подібною функцією тільки у світі духовному [3: 43]. Світло сонця, що робить все ясным і відкритим, асоціюється з відкриттям, виявленням, відплатою, праведним покаранням [Сир 17:16; Числа 25:4; 2Царств 12:11]. Нарешті, незмінний порядок, у якому сонце тисячі років здійснює свій денний і річний плин, є символом незмінності та сталості Божественних настанов [Книга Псалмів 71:5,17; 89:36-37].

Дивовижну живучість прадавньої сонячної символіки простежуємо в 20 ФО з компонентом *сонце*.

У ФО *відколи світа та сонця* у значенні «вічно» сконденсовано міфологічна ідея про сонце як джерело життя, як Матір Всесвіту. ФО *доки світу, сонця, поки сонце світить* в значенні «вічно» відображають прадавнє уявлення про сонце як щось вічне, що не піддається зовнішнім чинникам, яке в той же час впливає на все навколишнє. Воно існувало, існує й буде існувати поза залежності від зародження, еволюції, загибелі будь-якої цивілізації [1: 394]. Зникнення сонця – смерть усьому живому, повна катастрофа, причому не тільки на рівні природи, флори, фауни, людської цивілізації, але й на рівні космосу, планетного світу, усього всесвіту.

Вислів *сонце грає* зафіксовано у словнику «Російська фразеологія» з позначкою «народний» із тлумаченням: «про особливе оптичне явище, пов'язане із сонцем, космічну «гру», що фіксується перш за все на Великдень, Іванів, рідше Михайлів день і Різдво» [4: 655]. Таку космічну гру, – зазначають автори словника, – слід розуміти як знак поновлення світу й навіть його творення [4: 655]. Дослідник української міфології С. Килимник стверджує, що наші пращури побожно ставилися до цього явища: «Віра в народі, що сонце на Великдень «грає», була так велика, що всім уважалося, що дійсно грає, що воно чатує, радіє, заглядає всюди, щоб принести щастя й добробут. На Великдень «сонце грає», тому ранком, уже перед сходом сонця, відкриваються віконниці, щоб воно заглянуло до хати. Дівчата вижидають його з молитвою в садочку, а хто побачить його, як сходить, побожно здимає шапку, кланяється до сходу...» [9: 498].

За твердженням С.П. Плачинди, давні українці клялися сонцем: *щоби мені Сонечка не бачити* [10: 215]. Подібне самозакляття сягає язичницьких часів, коли людина урочисто й при свідках сама кличе на себе нещастя в разі невиконання обіцяного.

Найвищою формою людської зневаги вважалися прокльони. До найстрашніших належать формули з компонентом *сонце*: *щоб ти не діждався сонечка праведного побачити; щоб ти крізь сонце пройшов; щоб над тобою світ не світив, і сонце праведне не сходило* [10: 216]. Наведені «напівфразеологізми» об'єднані за спільною семантикою: побажання смерті – вербальна дія як спосіб нанесення шкоди [2: 395]. Проте в сучасному мовленні ці формули переважно використовуються як лайливі експресивні одиниці, що служать для вираження негативних емоцій мовця з приводу певної ситуації.

Центральне місце у ФО-прокльонів *сонце б тя побило, щоб ти крізь сонце пройшов, щоб над тобою світ не світив, і сонце праведне не сходило* [10: 216] посідає *сонце*, яке виступає суб'єктом покарання за гріхи або порушення присяги, тобто відіграє роль гаранта встановлення та підтримання справедливості в соціумі. Нагадаємо, що ще в казках сонце виконує роль судді або захисника. З давніх-давен пращури вважали сонце судом Божим. Коли починалася війна, воно мало спостерігати з неба на змагання воюючих народів і визначати своє правосуддя перемогою одних і поразкою інших. Розпочинати бій тому, так само, як і будь-який суд, увечері, при заході сонця вважалося неприпустимим. Загалом юридична угода, укладена в нічний час, була недійсною. Крім того, під час її укладання сонцем присягалися: *щоби мені Сонечка не бачити* [10: 216]. Праведним сонце постає й у низці прислів'їв: *Ніхто не знайде правду, а сонечко красне виведе і її на свіжу воду; у того совість не чиста, хто не погляне прямо в очі сонцю. У ФО за хвіст та на сонце* також простежується паралель між сонцем, його здатністю освітлювати все навкруги, і правдою. У символіці компонента закодовано міфолого-релігійне уявлення про *сонце* як втілення людських прагнень до правди та справедливості.

Сонце символізує життєдайну та живодайну силу: під ним «розквітає» і земля, і людина. У ФО *до сонечка* в значенні «прагнення на краще», *під сонцем, місце під сонцем* у значенні «призначення в житті; право на існування», *як сонце на небі* в значенні «на своєму місці» зіставляється цінність сонця у всесвіті та життя для людини. Для вираження найвищого ступеня вияву якої-небудь дії, розкриття своїх почуттів знову ж таки звертаємося до *сонця*: *радий сонце прихилити* у значенні «хто-небудь готовий зробити для когось більше, ніж це можливо».

Захід сонця у праслов'ян асоціювався із завершальним етапом людського життя (старість, передсмертний час або перебування в «іншому» світі – смерть): *на заході життя (літ)*. Став крилатим і вислів *немає нічого нового під сонцем*. Він походить із біблійного тексту: "Що було, воно й буде, і що робилося, буде робитись воно, – і немає нічого нового під сонцем!.." [Книга Екклесіаста 1: 9].

У ФО *зайшло сонце навіки* в значенні «хто-небудь помер» знайшло відображення міфологічне уявлення: нічне зникнення сонця асоціювалося зі смертю. Подібно до того, як існування світла припускає наявність темряви, так і «нічна переправа» сонця уподібнює неминучість смерті, темряви, гріха й одночасно включає ідею воскресіння. У «Ведах» наголошується: «Сонце, яке щонічно заходить і вмирає, було першою істотою, що пройшла життєвий шлях зі сходу на захід. Воно було першим смертним, першим указало шлях людям». Етнографічні записи В. Петрова фіксують, що ще в кінці XIX ст. українці вірили: «Сонце, що заходить, опускається в інший світ, який знаходиться під землею»; «Сонце опускається в море, яке підтримує землю. Під землею ж знаходиться інший світ»; «Сонце вночі перебуває на тому світі і там воно бачить людей, засуджених за різні гріхи...» [9: 497]. Отже, коли життя для людини завершується, то його власне сонце також заходить навіки, тобто настає смерть. Ці уявлення закодовано в семантиці ФО *зайшло сонце навіки*, який на сьогодні є евфемізмом. Зауважимо, що в давній літературі такий вислів пов'язувався

перш за все з фактом смерті князя, пізніше – зі смертю видатних осіб. Напр.: *Сонце нашої поезії закотилося!* (Повідомлення про смерть О.С. Пушкіна). *24 липня славному синові українського народу Максимові Рильському зайшло сонце навіки* (Нар. тв. та етн.). Таким чином, ФО *зайшло сонце навіки* містить метафору, у якій переноситься мовно-фразеологічна форма з небесного тіла на особу, а саме: захід як смерть для сонця уподібнюється смерті людській.

Отже, центральне місце з-поміж знаків національної культури посідає сонце як основа небесного простору, носій світла, небесного вогню, життя на землі. Із приходом християнства, українці почали «бачити» в *сонці* сяйво лица Божого, порівнювати небесне світило зі Всевидячим Божим оком, Христа називати Сонцем Правди. *Сонце* є символом незмінності й сталості Божественних настанов, гніву Божого, страждання, судного дня.

Виводи та перспектива. На ділянці фразеології виокреслюється фразеосемантична мікроструктура з компонентом *сонце* як відображення міфолого-релігійної сакральної інформації. Мотиваційною основою ФО з компонентом *сонце* постає цілий комплекс ідей, виражених цим символом. Такі символічні значення *сонця*, як: джерело життя, смерть, правда – беруть безпосередню участь у семантичній структурі ФО. Треба зазначити, що переважна більшість ФО з компонентом *сонце* вживається з позитивним значенням, нами не виявлено жодної ФО з цим компонентом на позначення небезпеки, нещастя, скорботи, хвороби. Проте, у міфолого-релігійному уявленні сонце постає караючою силою, що вершить закон на землі. Із негативною оцінкою вживалися лише ФО-прокльони, але в сучасних фразеологічних словниках ці стійкі вислови не фіксуються. На лінгвальному рівні через семантику ФО, ФО-прокльонів, ФО-клятиви з компонентом *сонце* відтворюється ментальна архетипна опозиція *правда – неправда*. Фразеологічна система української мови не містить ФО, де компонент *сонце* як джерело світла символізує знання, істину, ясність, що становить основу релігійного уявлення.

Джерела та література:

1. Багдасарян В. Э. Символы, знаки, эмблемы : энциклопедия / В. Э. Багдасарян, И. Б. Орлов, В. Л. Телицын. – 2-е изд. – М. : Локид-Пресс, 2005. – 494 с.
2. Байбурин А. Полузабытые слова и значения : словарь русской культуры XVIII-XIX вв. / А. Байбурин, Л. Беловинский, Ф. Конт. – СПб., М. : Европейский дом; Знак, 2004. – 680 с.
3. Библиейская энциклопедия. Архим. Никифор : [Электронный ресурс]. – М., 1891. – Режим доступа : <http://mystudies.narod.ru/library/n/nichifor/preface.html>
4. Словарь русской фразеологии : историко-этимологический справочник / А. К. Бирих и др.; Санкт-Петербургский гос. ун-т. – СПб. : Фолио-Пресс, 1998. – 704 с.
5. Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту із мови давньоєврейської та грецької на українську наново перекладена.
6. Брагина Н. Г. Фрагмент лингвокультурологического лексикона (базовые понятия) / Н. Г. Брагина // Фразеология в контексте культуры / отв. ред. В. Н. Телия. – М. : Языки русской культуры, 1999. – С. 131-138.
7. Булашев Г. О. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях / Г. О. Булашев // Космогонічні українські народні погляди та вірування. – К. : Довіра, 1993. – 414 с.
8. Вільчинська Т. П. Концептуалізація сакрального в українській поетичній мові XVII-XVIII ст. : монографія / Т. П. Вільчинська. – Тернопіль : Джура, 2008. – 424 с.
9. Войтович В. М. Українська міфологія / В. М. Войтович. – К. : Либідь, 2002. – 664 с.
10. Плачинда С. Словник давньоукраїнської міфології / С. Плачинда. – К. : Велес, 2007. – 240 с.
11. Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови : навч. посіб. / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – К. : Знання, 2007. – 494 с.

Мезенцева В.Д.

УДК 172.3:316.454.52

О СООТНОШЕНИИ ПОЛИТИКО-ПРАВОВЫХ, ТОЛЕРАНТНЫХ И МОРАЛЬНО-ПРАВСТВЕННЫХ НОРМ ОБЩЕНИЯ

Современный мир переживает глубокие социальные конфликты между различными социальными группами, между обществом и личностью, между отдельными индивидами. Особенно опасны конфликты цивилизаций. Они возникают в условиях глобализации и, следовательно, приобретают глобальный характер и могут привести к глобальной катастрофе. В связи с этим возникает настоятельная необходимость совершенствовать механизмы организации общественной жизни, регулирования общественных отношений на всех уровнях социальной системы.

В социально-философской, социологической, психологической, педагогической литературе большое внимание уделяется принципу толерантности. Многие авторы утверждают, что толерантность - это то эффективное лекарство, которое необходимо для лечения современного общества от тяжёлой социальной болезни – конфликтности в жизни людей. Исследуя толерантность, философы, социологи, психологи, педагоги забыли о таких общечеловеческих ценностях, как преданность, долг, добро, любовь и др. На наш взгляд, значимость принципа толерантности преувеличивается, а морально-нравственные нормы принижаются или вытесняются.

В российской социальной философии, политологии тема толерантности крайне популярна. Например, в Институте философии РАН под руководством академика А.А.Гусейнова была защищена диссертация